

CROCA i CROQUETA

La Croca, nom de tota la serra alta que domina el poblet de Sas, a la vall de Cornudella (Ribagorça).

Portell de la Croqueta, dit també el Portilló, pas per on l'antic camí de Graus a Vilaller salvava el con-gustro d'Ovarra en el terme de Vallabriga (Isàvena) (xix, 65).

ETIM. Croca 'osca, incisió, encaix', aplicat a un collet estret entre muntanyes (DECat II, 1063a56-1064 a15). J. F. C.

CROS

I ELS SEUS DERIVATS I AL·LÒTROPES

En català aquest mot, que resta tan viu en francès *creux/creuse*, i oc. *cròs/-sa* 'buit de dins, balmat, concavat', només s'ha mantingut com a nom propi; però amb tanta abundor del mot i els seus derivats, en la toponímia, que ja permetrien suposar que hi havia estat molt viu en temps arcaics, com ho comproven docs. antics i certes supervivències dialectals. N'hem tractat extensament en el DECat (en apèndix a l'article *gresol*), vol. IV, 647a36-b12; després de resumir-ne la documentació en llengua d'Oc (647a1-34).

També entre nosaltres degué començar essent adjectiu, per més que amb aquest paper sigui més escàs. En els Aspres del Rosselló hi ha un llogaret *Vallicrosa* (te. Cameles), esmentat com *Vallecrosa* en l'any 974: *Vallis Crosa* aa. 974, 990, 991, *Vallicrosa* des de 1032: en 13 testimonis fins a 1400; no existeix la forma *Vallcrosa* que li suposa Ponsich (*Top.*, p. 33; jo hi he oït *balikróza* en ús viu), amb la -E- de VALLEM, mantinguda a causa dels nexes complexos LL i CR; resta també algun testimoni de *Vallicrosa*, sobretot com a cogn., en cat. oriental aplicat a mots de sentit semblant.

«In Coma *Crossa*» (cit. amb l'esgl. de St. Joan de Perpinyà (cf. *Puig Otrer*, Ponsich, *Top.*, 50) i amb *Escobaler*, en doc. de 1135 (colle. Moreau, vol. LVI); i Bast-Bass. troben *Cuma Crosa* en docs. de 957 i 1025. D'una forma masculina corresponen *cóm*, amb el sentit de 'valleta' (cf. supra, i el dim. *comell* en DECat II, 85a47-54) ve el compost: Vall de *Concròs*, per amunt de Setcases, a l'alta vall de Camprodon. Balari (*Orig.*, 108-9) i Bast-Bass. (711-3) donen documents de *Riu Cros* (*Rivo Croso* a. 1066) i *Condamina Crosa* l'any 1098.

Val a dir que el fet que avui això sigui un mot oblidat en la llengua viva, fa que (ajudant-hi sovint la dissimilació) sigui reemplaçat per *clot* (com veurem més avall repetidament), per més que la inspecció dels llocs reveli fondària i no pas clausura. *Concròs*, localment el sentim alterat en *kunklòs*; el *Camí Clòs*, a Montesquiú d'Albera és un camí fondo; *Roques-Closes* a Oms són, en efecte, balmades.

Amb més extensió, el mot apareix, en la nostra toponímia, substantivat. De *Cros* m. sembla que els exs. es troben sobretot en algunes zones. Enlloc, segurament, tant com en el NE. *L'InvLC* ens en dóna casos

rossellonesos on sembla tenir encara vigor apelliatu (s. v., i s. v. *escombrar*), en recull testimonis en un doc. de 1451 i en dos de 1321, on llegim «cavar en los *cross* o *caunes* o *balmes*». El *Cròs* gran mas, a l'O. de Vilallonga de Ter (5-VII-1970). Una altra zona on se'n troben testimonis, si bé molt antics, quasi tots, és a la costa, des de Bna. a Mataró. Veïnat *El Cros* te. Argentona. En l'article dedicat a *El Clot*, antic suburbi de Bna., he recollit un doc. de 1068 que

cita «in torrent q. dicitur fossa de S., sive in *ipso cross*», que devia ser damunt de Badalona, prop del llogaret de Pomar. I el nom mateix d'*El Clot*, apareix com *ipso Cros* en docs. de 1008, 1059 i àdhuc 1289; si bé reemplaçat per *clot(o)* en altres dels Ss. XI i ss. En el Priorat en trobo un altre focus: *cròs* en el sentit de 'mina' o 'excavació per a una mina'; així a Falset; a Bellmunt degué restar apelliatu o almenys com a genèric, car allí la gent dóna el nom *Lo Cros del Rei* de l'anomenada oficialment *Mina Règia*, amb un edifici al costat, dit *La Casa del Cròs*, i en un altre part del terme hi ha *Lo Cros Ric*. A Marçà no sols hi ha una mina dita *Lo Cròs del Rei*, sinó estès a d'altres fondàries naturals; car, «en el *Barranc dels Crossos*», em ponderaven: «hi ha unes *avencs tremendes*, uns badats que fan por».

A penes cal dir que és d'on ve el cognom *Cros*, a Espolla, a. 1820 (*BABL* XVI, 290); també el troba el *D'Ag* des de 1401 a Bna., i el 1395 a Mall., i jo a Conflent (xxvi, 176.23, 177.19) i en altres 2 p. de l'Empordà; *AlcM* a 9 p. del bisbat de Girona, 2 del de Tarragona i 2 del Maestrat; a Morella als Ss. XVI i XVII (*GGRV*, 668, 669).

Crosa subst. fem. *Ipsa Crosa* en docs. de 1064, 1093 i 1103 (Bast-Bass.). *La Crosa* a. 1599, i *lieu dit La Crossa* 1271 a l'alt Ross. (Desplanque, *Arch. de Thuir*). *La Cròsa* te. Angostrina, a l'ENE. de «la Part Petita» (xxiii, 109.1).

A la comarca de La Selva, entre Brunyola i Estanyol: «lo cràter del volcà anomenat *La Crosa* o *Closa* de St. Dalmai» (Botet, *GGC*, p. 662, més detalls p. 110, i p. 98): com que s'hi havia congriat un petit estany, avui eixugat per un desguàs, donà nom al poblet *L'Estanyol*, agre. a Bescanó; anoto encara aquest nom com «*la kròza* de St. D.» a Brunyola, 1972; on conten que hi havia hagut una gran població, amb la dita (coneguda ja d'altres llocs) «Quan Barcelona era un prat, / ja *La Crosa* era ciutat». Però no és que *crossa* significués 'cràter' sinó 'clotada': a Amer hi ha un gran i antic mas (avui deshabitat), dit *la kròza*, uns 2 k. ENE. de la població: visitat el lloc, 1971, constato que no s'hi veu res de volcànic, sinó la posició en una pregona clotada, amb una bella font, al peu del cingle dels *Tres Roccs*.

Croses. Vall de *Croses* prop de Rigardà, al límit entre Terr. i Conflent (Torras, *Pir. Cat.* III, 192): és la que, ajuntant-se amb la de Motzanes, provinent de Glorians, forma el riu Fagès, afl. dr. de la Tet. Hi havia un poble prop Domanova, te. Rodés: *Croses*, a. 1319 (Alart, *Bu. So. Agr. Pyr. Or.* x, 69,93, que Ponsich (*Top.*, 119) troba ja l'a. 1267, i amb vars. *Crodos*